

Јован Глигоријевић

ЛИКОВНА КУЛТУРА

за први разред основне школе

ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

Београд

2018.

ЛИКОВНА КУЛТУРА ЗА ПРВИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Приручник за наставнике

Прво издање

Аутор: Јован Глигоријевић

Рецензент: Санела Крстић, професор разредне наставе у ОШ „Сава Керковић”, Љиг

Компјутерско обликовање: „Total Idea”, Нови Сад

Лектура и коректура: мр Бранислава Марковић

Издавач: Издавачка кућа „Фреска” д.о.о., Београд
Маршала Бирјузова 3–5, 11000 Београд
Тел: 011/4056-164
office@freska.rs, www.freska.rs

За издавача: Гордана Кнежевић Орлић

Главни уредник: Александар Рајковић

Руководилац пројекта: Ивана Беновић

Штампа: Службени гласник, Београд

Тираж: 250

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

371.3::73/76-028.31(035)

ГЛИГОРИЈЕВИЋ, Јован, 1967-

Ликовна култура за први разред основне школе
: приручник за наставнике / Јован Глигоријевић. - 1.
изд. - Београд : Фреска, 2018 (Београд : Службени
гласник). - 175 стр. : илустр. ; 30 cm

Тираж 250.

ISBN 978-86-88341-53-0

а) Ликовно васпитање - Почетна настава - Методика
- Приручници

COBISS.SR-ID 266718988

Забрањено је репродуковање, умножавање, дистрибуција, објављивање, прерада и друга употреба овог ауторског дела или његових делова у било ком обиму и поступку, укључујући и фотокопирање, штампање, чување у електронском облику, односно чињење дела доступним јавности жичним или бежичним путем на начин који омогућује појединцу индивидуалан приступ делу с места и у време које он одабере, без писмене сагласности издавача. Свако неовлашћено коришћење овог ауторског дела представља кршење Закона о ауторским и сродним правима.

© Фреска, 2018.

ISBN 978-86-88341-53-0

Садржај

1. Увод.....	5
2. Циљ и исходи	6
3. Слобода у ликовној култури.....	7
4. Градиво ликовне културе и шта су то „ликовни проблеми“	8
5. Шеме за цртање	9
6. Шта онда радити на часу или како помирити „шеме“ и „ликовне проблеме“...9	
7. Како оценити дечји рад?	10
8. О Уџбенику	11
9. О слагалицама, картицама, пратећим материјалима и задацима.....	11
10. Рад с децом с посебним потребама и надареном децом.....	12
11. Техничка и безбедносна упутства.....	13
12. Типови часа	13
13. Облици рада	13
14. Методе рада	14
15. Табеле	15
Табела 1: Преглед задатака и слагалица	15
Табела 2: Преглед области и лекција у Уџбенику	16
Табела 3: Преглед области, целина и предвиђеног броја часова у дневним припремама	17
Табела 4: Преглед области, редни број припадајућих лекција у Уџбенику, назив наставних јединица у дневним припремама, редни број наставних јединица, кључни појмови за наставне јединице и лекције у којима се обрађују појмови из области „Ликовна култура и окружење“	17
16. План и програм за ликовну културу за 1. разред Министарства просвете, науке и технолошког развоја	19
17. Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма (Министарство просвете, науке и технолошког развоја)	22
18. Предлог глобалног плана рада наставника	27
19. Предлози месечних (оперативних) планова	37
20. Предлози дневних припрема	67

Уводна реч аутора

Циљеви, исходи, задаци, компетенције, евалуације, корелације, програми, теме, области, појмови, стандарди, стратегије, методе, типови, облици... чине компликовану мрежу појмова у образовању. Они су увезани, неопходни и свако запослен у просвети требало би да проучи њихове везе и могућности које дају на професионалан начин, и да се у томе усавршава.

Али некада изгледа као да се у сложености и испреплетаности тих појмова и у нашем труду да њиховим, увек изнова новим, структурирањем савладамо неку програмску тему или задатак, некада изгубе најбитнији елементи, циљеви и исходи. Они су, по правилу, једноставне формулације основних вештина, сналажења у оквиру области и требало би да буду водиља за све што практикујемо у раду с децом.

Оно што се подразумева, а нигде се експлицитно не наводи као важан услов за остваривање циљева и исхода јесте заинтересованост за област која се истражује. Треба имати на уму да су љубав према предмету, уживање на часовима, како у раду, тако и у интеракцији с учитељем и другом децом, задовољство оствареним, основни услови за развијање интересовања за област предмета и мотивације која ће, у каснијим периодима живота, сазревањем, довести до жеље да се у некој области напредује на „школски“ начин и да се савладају њени елементи који изискују боље разумевање и дужи период учења и тренинга. Тај период може наступити у старијим разредима основне школе, у средњој школи, а можда и касније. Кад год настане, од велике важности ће бити позитивна успомена на давне тренутке задовољства на вашим часовима.

Ово се односи и важи за све области и све предмете. Али, како ћемо видети, најлакше је остварљиво у настави предмета Ликовна култура.

2. ЦИЉ И ИСХОДИ

Циљ учења предмета *Ликовна култура* је да се ученик, развијајући стваралачко мишљење и естетичке критеријуме кроз практични рад, оспособљава за комуникацију и да изграђује позитиван однос према култури и уметничком наслеђу свог и других народа.

Исходи учења су јасно исказане тврдње о томе шта се од детета очекује да зна, разуме и/или да је способно да покаже након завршетка процеса учења.

Исходи су усмерени на децу и њихове активности и зато се увек исказују активним глаголима који изражавају деју активност.

Нови план и програм усмерен је у потпуности ка њиховом остварењу, и све активности би требало да им теже. С обзиром на једноставност њихових формулација, могућа су широка тумачења, што омогућава сваком детету да их испуни у складу са својим способностима.

За област ликовне културе постоји тринаест исхода. Ученик треба да:

1. опише, својим речима, визуелне карактеристике по којима препознаје облике и простор;
2. пореди своје утиске и утиске других о уметничким делима, изгледу објеката/предмета и облицима из природе и окружења;
3. одреди, самостално и у сарадњи с другима, положај облика у простору и у равни;
4. црта на различитим подлогама и форматима папира;
5. користи материјал и прибор у складу са инструкцијама;
6. обликује једноставне фигуре од меког материјала;
7. одабере, самостално, начин спајања најмање два материјала;
8. преведе једноставне појмове и информације у ликовни рад;
9. изрази, материјалом и техником по избору, своје замисли, доживљаје, утиске, сећања и опажања;
10. преобликује, сам или у сарадњи с другима, употребне предмете мењајући им намену;
11. изрази познате појмове мимиком и покретом тела, без звука;
12. повеже одабрану установу културе с њеном наменом;
13. поштује договоре и правила понашања и облачења приликом посете установама културе.

У току рада на дневним припремама које су део овог практикума вођено је рачуна да се у оквиру сваке наставне јединице тежи ка више исхода. Они су наведени на првој страни сваке припреме на предвиђеном месту у табели.

Готово у свакој се очекује од ученика да описују оно што виде, да пореде своје и туђе утиске, да препознају облике и њихов положај у простору, да користе различите технике на различитим подлогама и форматима, да користе материјал у складу са инструкцијама. Такође, често се од њих тражи да изражавају своје замисли, доживљаје, утиске, сећања и опажања.

Исходи под редним бројевима 6, 7, 10, 11, 12 и 13 појављују се у припремама за наставне јединице у областима којима по природи припадају: вајање, пантомима, упознавање са установама културе... То, наравно, не значи да се они, у вашој интерпретацији, не могу појавити и у реализацији других часова, па и часова других предмета. О установама културе може се говорити и у оквиру наставе српског језика, музичке културе, света око нас и математике или се могу посећивати без обзира на предмет. Разни материјали се такође могу спајати на различите начине у оквиру задатака било ког предмета, као што се може изводити и пантомима. Исходи различитих предмета требало би да буду основа за планирање међупредметног повезивања.

3. СЛОБОДА У ЛИКОВНОЈ КУЛТУРИ

Ширење свести о прелажењу граница, могућност да се уради нешто непредвиђено, неочекивано, нешто што излази из задатих шаблона, па и обавеза, важан је услов за развијање креативности и дивергентног мишљења пожељног не само за области уметности већ и науке, као и било које друге људске активности.

У школи је мало простора за слободу. Јасно је да се математичке операције, граматичка правила, географски појмови и други садржаји тешко или никако не могу интерпретирати другачије него онако како су дефинисани. Ни настава физичког васпитања не подразумева велику слободу (јер је правилно извођење вежби и придржавање правила у одређеној игри – спорту од највећег значаја). Аутор овог текста не би могао чак ни у области музичке културе (нека ми опросте колеге музичари ако грешим) да пронађе успешан и користан начин за често испољавање потпуне слободе у изражавању (фри џез или треш панк) у нижим разредима основне школе. Ако је тако, онда нам за слободу која нам недостаје остаје само ликовна култура.

У области ликовне културе потпуна слобода не може наудити никоме, а може довести до постављања питања, проналажења оригиналних одговора, спонтаног промишљања о појавама и предметима, њиховим особинама, именима, значењима и супротностима, као и међусобним и могућим новим везама. Ако се негде начин схватања и интерпретације мора ограничити, то је у оквирима безбедног руковања материјалом, дисциплине и концентрације.

Слобода у интерпретацији

Наш најважнији задатак у области ликовне културе није развијање способности да се нешто прикаже реалистично или богато детаљима који га красе у стварности. Да, на пример, у току првог циклуса научимо дете да црта мачку. Без анатомских грешака које би учиниле да она пре личи на мравоједа. Наш задатак је да дете наведемо да експериментише техникама, покретима, маштом, да импровизује, посматра, пореди, да истрајава и комбинује.

Корекцију у смислу бољег подражавања стварности треба тражити само ако се увиди да она не би битно нарушила изглед рада и ако има неку васпитну или образовну вредност (паук има осам ногу, мува шест, изругивање на рачун нечије личности...). Ако дете наслика зелено лице своје мајке, то не мора значити да му је мајка жртва насиља, нити да је ванземаљац, нити да оно не зна које је боје људска кожа. Оно је, из неког свесног, несвесног, рационалног или ирационалног разлога изабрало баш ту боју и баш у том тренутку. Реаговало је онако како често реагују и професионални уметници:

- можда му је зелена била најближа,
- или му је четкица већ била зелена,
- или му је та боја привукла пажњу међу свим осталим,
- или му је било потпуно свеједно коју боју користи јер је нешто друго важније,
- или је некад видело неког Матиса (стр. 21 уџбеника) или Пикаса (стр. 31 уџбеника),
- или се неко њему близак бави иконописом у коме се користи зелено подсликани инкарнат лица,
- или је установило да баш та боја чини неку врсту склада са остатком рада.

„Требало ми је четири године да научим да сликам као Рафаел, и још цео живот да научим да сликам као дете.”

Пабло Пикасо

Слобода у схватању задатка

Могуће је да ученик наизглед недовољно или уопште не обрати пажњу на задатак. Да је, на пример, задатак радити с једном бојом, а да он ради с више боја. Или, у другом случају, да на задати мотив уради рад на коме је упадљиво одсуство самог мотива.

У таквим случајевима би требало пажљиво истражити разлоге због којих је дете тако поступило. Да ли то значи да одбија задатак, и, ако је тако, установити зашто то чини. Или се дете у току рада само

„заиграло“ и заборавило шта му је задатак. У том случају је потребно изнова га мотивисати и подсетити на главне појмове обрађиване на часу.

Могуће је, опет, и да идеје у току рада превазиђу задатак. Можда су боје додате на такав начин да визуелно појачавају ону од које се кренуло. Или су јој сличне, па их дете схвата као различите видове исте боје. Или је у другом случају мотив намерно избачен или скривен да би био само наговештен, или је приказан асоцијацијама. Оваква решења, у овом узрасту, пре могу настати спонтано него промишљањем али их треба схватити као веома креативан приступ.

Слобода покрета

Ученици нижих разреда имају доста активности у којима се од њих тражи да пажљиво прате положаје линија и облика, да спајају одређене тачке једне с другима, да не прелазе контуре облика при бојењу и слично. Таква врста задатака је корисна за развијање пажње и фине моторике, али деца често свом снагом стежу оловку којом раде, рамена им се подигну, леђа искриве, глава истури напред и надолу, уста стисну. Укратко, цело тело им се искриви у напору а лица им поприме грчевите изразе. Чак им и дисање постане плитко или се чак потпуно заустави у труду да буду прецизни у задатку.

Цртање, сликање, вајање, склапање, колажирање и друге ликовне технике изводе се рукама, телом, па се могу схватити и као физичке активности сличне пливању, вожњи бицикла или плесу. И као што се не може играти фудбал нити свирати клавир са стиснутим мишићима и плитким дисањем, тако се не може ни цртати.

При извлачењу линија, размазивању боја, гребању неке површине, радије треба инсистирати на покрету и физичком задовољству, него на прецизности и реалистичности приказа. Потпуна концентрација на прецизност може користити у завршавању радова, додатном извлачењу контура, поправљању неког дела слике, исецању облика маказама или слично. Али током најдужега дела рада она може пре представљати сметњу него корист.

4. ГРАДИВО ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ И ШТА СУ ТО „ЛИКОВНИ ПРОБЛЕМИ“

Често се поставља питање зашто у програму ликовне културе нису наведене теме које ученици треба да представе на својим радовима. Одговор може бити да је то остављено учитељима да би прилагодили теме ученицима свог одељења, условима, могућностима и другим специфичним факторима, а у складу с појмовима из плана и програма. И то је једним делом тачно. Немогуће је направити универзално упутство за спровођење наставе које би одговарало и свим учитељима, и свим ђацима, и свим локацијама на којима се школа налази, и одговорити на све социјалне, материјалне, културне и друге услове појединачних школа и одељења.

Такође, теме нису наведене јер оне, саме по себи, упућују на шематска решења.

И ту долазимо до суштине програма. Градиво ликовне културе предвиђено планом и програмом наставе и учења добрим делом се базира на науци код нас познатој као теорија обликовања или теорија форме. Иако је као таква јасније дефинисана у програмима за други циклус, она је и у основи програма за ниже разреде.

Шта је теорија форме? Поједностављено речено, то је научна дисциплина која се поред изучавања визуелних феномена и психичких процеса који се одвијају приликом опажања бави и свођењем свега што видимо на неколико једноставних елемената (линија, облик, боја, текстура, светло, материјал) који могу имати различите особине и међусобно се налазити у најразличитијим односима (контраст, хармонија, ритам, равнотежа, пропорције, доминација, доминанта, јединство). Анализом тих елемената и односа долази се до неке врсте рецепата/правила/начела који могу послужити за тумачење или креирање ликовних дела, без обзира на то шта је на њима представљено. Теорија форме се изучава у средњим уметничким школама и на уметничким факултетима.

Сваки део области теорије форме назива се и ликовни проблем, па тако постоји проблем боје, композиције, равнотеже и др. Реч проблем овде је употребљена у позитивном контексту и, иако одбојан на први поглед, овај термин изабран је вешто, као нешто што нема и никад неће ни добити једно једино, коначно решење.

Дакле, у програму наставе ликовне културе нема тема које би деца требало да савладају већ има ликовних проблема. Нема тема: „Рибарска мрежа“, „Киша“, или „Моја породица вози бицикле“, већ се решава ликовни проблем: „Линија“, „Ритам“, „Кретање“ и сл. Начинима којим се могу повезати теме и ликовни проблеми позабавићемо се мало касније.

Препоручљиво је прочитати нешто од литературе која се бави овом темом како би и учитељима ови појмови постали блиски, и како би успешно препознавали одређене ликовне односе. Код нас су објављена три уџбеника која се баве овом облашћу: *Теорија форме* Косте Богдановића и Бојане Бурић (издавач Завод за уџбенике), *Форма и обликовање* Милутина Митровића (издавач Научна књига) и *Увод у ликовне уметности* др Павла Васића (издавач Универзитет уметности у Београду).

5. ШЕМЕ ЗА ЦРТАЊЕ

Деца су склона шематском приказивању. Она науче „како“ се нешто црта, односно пронађу један начин за цртање човека, дрвета или куће, и те шеме се држе што дуже могу. Успут траже шеме за друге мотиве и призоре који ће такође изазвати позитивну реакцију родитеља и учитеља, па и њих усвајају као „тачно“ решење. Шеме се често надграђују али ретко мењају и за постојеће се никад не тражи ново решење. Оне постојеће су дефинитивне. Ти призори се налазе негде између симбола и реалности. Они могу имати многе од потребних елемената али им најчешће недостају нека од професионалних цртачких знања да би изгледали реалистично. Не постоји шема за цртање столице помоћу које би она изгледала онако како је видимо. За то су потребни обука и тренинг који ће проћи само они ђаци који за то буду посебно заинтересовани.

Шеме су често узрок великих проблема. Већина деце је у стању да усвоји разне шематизоване призоре стварности у првих пет година школовања. И то задовољава и њихове критеријуме и критеријуме одраслих. Али већ у 6. разреду, а поготово у 7. и 8, суочени са сопственим растом, физичким, менталним и интелектуалним, исти ти ученици исте такве призоре, чак и кад их сами створе, гледају с подсмехом, па и гнушањем, сматрајући их (оправдано) бебећим док, истовремено, већина њих, нема могућности да их превазиђе реалнијим приказом.

Непожељно је, погрешно а и немогуће би било укинути шематски приступ јер је он неопходан део развојних процеса. Али када приметимо да је ученик склон шематском приказивању, требало би да га мотивишемо да изналази нова и нова решења. А пре свега да му одшкринемо врата и за друге ликовне вредности (ритам, хармонија, контраст, склад, хумор, порука...) које неће застарети с годинама које долазе када ниједна шема више неће задовољавати критеријуме, а у којима ће моћи да ужива без обзира на то зна ли или не да нацрта столицу, нос или крилатог коња.

Наравно, када нас ученик у било ком разреду пита како се црта нос, можемо понудити шему. То је и пожељно утолико што дете показује жељу да нешто научи и то очекује од нас. Али би било много пожељније, важније и вредније да му поред тога прикажемо неколико примера из историје уметности и/или стрипова с десетак различито решених носева како би било јасно да је проблем цртања носа отворено поље с безброј тачних решења, од којих смо му дали само најједноставнија.

6. ШТА ОНДА РАДИТИ НА ЧАСУ ИЛИ КАКО ПОМИРИТИ „ШЕМЕ“ И „ЛИКОВНЕ ПРОБЛЕМЕ“

Наравно, теорија форме није нешто што би могло бити блиско ученицима нижих разреда основне школе. Нити се уопште може очекивати да ученици буду свесни постојања „ликовних проблема“.

Да бисмо испунили неки од задатака везаних за ликовне проблеме, можемо заинтересовати ученике да експериментишу с различитим дебљинама линија, или добијањем што више нијанси одређене боје, повлачењем потеза уз ритам музике, давањем задатака са интересантним материјалима и др. Неки од задатака у овом практикуму осмишљени су по том принципу. У задатку који се бави преобликовањем претпостављено је да ће сам материјал (делови играчака, пластични отпаци, згужвани папир) бити довољан подстицај за рад. У задатку који се бави бојом ученици имају задатак да сликају раздувавајући капљице боје по папиру сламчицом за сок и сл.

Али не можемо имати часове само тог типа због природне потребе ученика за стварањем рада на коме је нешто конкретно представљено. Можемо им причати колико нам је воља о кретању, ритму, равнотежи или светлости, и на крају ће нас ученици питати: „А **ШТА** то треба да нацртамо?” Деца у већини случајева траже конкретан мотив за почетак рада, тему која садржи појмове постојећих или замишљених облика које треба да прикажу.

Решење би било у такозваном тематско-проблемском приступу. Ту се у први план ставља ликовни проблем који се опет решава кроз одређену тему/мотив.

Тако би свака од тема: „Рибарска мрежа”, „Киша” или „Моја породица вози бицикле” могла бити мотивација за обраду проблема линије, ритма, кретања, боје, контраста... у зависности од тога шта се обрађује у уводном делу часа. На тај начин је осмишљена друга група задатака. Ученици се мотивишу кроз појмове који се обрађују, а затим експериментишу кроз одређену тему која се лако може повезати с тим појмовима.

На пример, на часу на коме се обрађује светлост након уводног дела ученици опцртавају сенке које сами производе. На часу на коме је ликовни проблем линија, задатак је направити лице од готових стикера-очију а облик лица треба направити од конопца. На тај начин, иако ће несумњиво бити сличних радова, као и тематско-шематског приступа, пробудиће се радозналост за могућности које нуде и материјал и ликовни проблем. Деца ће бити наговештене могућности које у будућности могу комбиновати и користити на различите начине.

7. КАКО ОЦЕНИТИ ДЕЧЈИ РАД?

Деца виде своје радове другачије од одраслих, битнији су им другачији квалитети. Често не сагледавају целину, поготово у току рада. Пажњу им привлаче детаљи, некад нама потпуно небитни. Уместо нама очигледног, деца некада виде асоцијације какве психијатри добијају од пацијената којима дају Роршахове тестове, често помешаног порекла, значења, функција... а које су недоступне очима и искуствима одраслих. Сензибилнија су од нас, па тако и најмања промена нијансе боје њима може представљати разлику која значи супротност, а која је нама само – нијанса. У другом случају ће исто дете исту нијансу која нама изгледа важно потпуно игнорисати. Оно најважније на дечјем раду не мора бити истакнуто ни величином, ни снагом линије, ни бојом, ни светлошћу, ни на који начин који бисмо ми могли уочити. Некада то нешто не можемо видети чак ни када нам га дете покаже прстом. Поред тога, у тим радовима често се крију поруке изашле из дечје подсвести које ми можемо али и не морамо приметити, а поготово растумачити на прави начин. Иако их дете не види и не зна да су ту, и оне су део његових осећања и размишљања.

И тако, може се догодити да је дете, по свом осећају и мишљењу, а у овој области потпуно оправданом, у потпуности одговорило на задатак иако ми то ни на који начин не можемо уочити. А у том случају уопште није важно што смо, вероватно, и ми и теорија форме објективно у праву.

Осећање правде или неправде, успеха или неуспеха повезано с појмовима обрађиваним на часу трајаће дуго, можда и заувек. Самим тим, интересовање за истраживање тих појмова у годинама које следе зависиће од наше реакције када на часу ликовног гледамо у шкработине које личе на распарчане бубашвабе а по речима аутора представљају романтичну бајку о принцези и принцу.

Треба оцењивати труд, залагање, сарадњу, креативност, лични напредак, решење које води ка остварености исхода, одговор на ликовни проблем, и на крају, али не најмање важно, задовољство аутора. Ако је дете искрено задовољно својим радом, злочин би био ломити му крила слабом оценом. Ту би већи проблем био препознати искреност него квалитет рада.

Оно што је уобичајено и очекивано за једно, може бити велики корак напред за друго дете. И зато не можемо имати исти аршин при анализи и оцењивању. Морамо наградити напредак, а „погурати” оног који стагнира.

Ако видимо да је дете задовољно, а ми имамо неку замерку коју сматрамо важном или чак кључном, не морамо одмах одбити рад или га оцијенити лошом оценом. Можемо сугерисати шта би се још могло урадити и да би на неки од предложених начина тај рад могао постати још бољи или би више одговарао задатом проблему.

Некад не морамо обавезати дете да измене одмах и унесе, већ да уради још један нови рад, школски или домаћи, с малим променама који би се онда могао упоредити с првим радом. Тако би дете практично ишло на „поправни“ а да тога не би било ни свесно, већ би, ако је сугестија изведена пријатно и мотивишуће, могло бити и пресрећно због тога: „Ово је одлично. Хајде уради још један такав само уместо плаве овде стави жуту, па да имамо два таква рада.“ Када дете коригује рад на тај начин, и када је у позицији да сагледа своја два рада с два различита решења, у већини случајева ће се сложити са нашим мишљењем.

8. О УЏБЕНИКУ

Иако сама идеја о постојању уџбеника за ликовну културу у 1. разреду основне изгледа као помало преозбиљно схватање система образовања, пред вама је уџбеник који својим неформалним језиком и понекад шаљивим тоном говори о стварима које су деци углавном познате иако их она још увек не могу дефинисати и анализирати. Он им у томе помаже, често их подсећајући на њихова сопствена чулна искуства.

Свака лекција почиње фотографијом, примером из свакодневног живота и питањем везаним за њу и за тему лекције. Након тога следи мало подсећање на могуће одговоре или животне ситуације које су у вези с лекцијом. У даљем току лекције обрађују се појмови из плана и програма кратким текстовима поред недвосмислених примера. Неки примери су фотографије, и то на местима где би репродукције уметничких дела могле збунити дете. Остали примери, којих је већина, репрезентативна су дела из историје уметности. Примери су бирани тако да буду допадљиви узрасту и да начином извођења буду слични децијим радовима. Они нису ту да би били копирани већ да би илустровали појам о коме се говори.

Поред основног текста, дајемо и уоквирени текст који се или бави анализом уметничких дела или поставља питање које подстиче анализу. На крају сваке лекције обликовања налази се мало технолошко упутство.

Надамо се да је све то допринело да обрађена материја буде потпуно јасна и, истовремено, интересантна, те да ће је најмлађи читаоци прихватити пре као врсту забавника него као уџбеник.

9. О СЛАГАЛИЦАМА, КАРТИЦАМА, ПРАТЕЋИМ МАТЕРИЈАЛИМА И ЗАДАЦИМА

Да бисмо наставу учинили интересантнијом, осмислили смо слагалице-репродукције. Градиво је издељено на неколико области, а свака област на четири задатка. Задаци се налазе на картицама чије су позадине самолепиве и на којима се налази једна четвртина репродукције. Ученици после сваког задатка лепе део слагалице на предвиђено место на подлози (обележено именом задатка). Након завршена четири задатка добијају сложену слагалицу-репродукцију уметничког дела.

Слагалица има шест, и то:

1. **Пергуса ѿри**, Френк Стела
2. **Глава човека**, Пабло Пикасо
3. **Без назива**, Василиј Кандински
4. **Жар ѿишица**, Ники де Сен Фал
5. **Кагар из немог филма Малишан**, Чарли Чаплин
6. **Порѿреѿ**, Алфонс Муха

Поред слагалица-репродукција, пратећи материјали су и папири у боји, самолепиви папири, акварел-папири, очи-стикери, картони с прорезима за спајање... Сваки од набројаних материјала има сврху у дневним припремама, којима је покривено свих предвиђених 36 часова. Прибор за рад (боје, четке, палете, оловке, пластелин...) ученици доносе за сваки задатак када је то потребно, односно позајмљују из дидактичке кутије ако је учитељ поседује.

Слагалицама и картицама покривена су 24 часа. Од осталих дванаест часова, шест је предвиђено за област „Ликовна култура и окружење” а шест за утврђивање градива. У препорученим дневним припремама прецизно су описане активности и материјал за сваки од 36 часова.

10. РАД С ДЕЦОМ С ПОСЕБНИМ ПОТРЕБАМА И НАДАРЕНОМ ДЕЦОМ

Има деце с различитим потешкоћама у развоју и учењу. Има и оне која су на неки начин напреднија од остале деце. И једнима и другима треба прилагодити исходе, приступ, градиво и задатке. Како се ради о широкој лепези најразличитијих могућих индивидуа, и целој једној области педагогије, овде не можемо и нећемо давати конкретна упутства за рад. Таква упутства се налазе у приручницима до којих воде линкови на крају овог текста.

За ту врсту рада потребна је способност препознавања проблема, његово разумевање, анализа и стрпљив приступ. Од изузетне важности не само за то дете већ за сву децу у одељењу јесте изградња атмосфере подршке и разумевања. Посебно у раду с децом која имају потешкоће сарадња с родитељима може бити проблематична. Родитељи често нису у стању да прихвате проблем свог детета или га скривају и негирају у жељи да заштите своје дете од околине и од нас самих. У таквим случајевима, током комуникације с родитељима неопходно је да будемо врло тактични. Не смо први користити медицинске изразе чак ни када за њих имамо потврду. Не смо користити грубе речи. Морамо имати у виду да је проблем који је нама практично проблем на послу, њима највећи животни проблем. Често нам се може учинити да су незаинтересовани, неодговорни, несвесни проблема или слично. Али у већини ситуација, ти људи се само труде да сачувају своје дете и себе а у нама виде претњу. Ми смо у њиховим очима веза која спаја њихово дете с будућношћу. И, ма какав проблем био посредни, не смо им ни на који начин уништити наду у будућност.

И у раду с посебно надареном децом могуће је направити штету. Ако такву децу запоставимо, дајући им исте задатке као и осталима, и само се дивећи ономе што ураде, они ће развити неколико сложенијих шаблона, па ће, иако ће им радови увек изгледати одлично, у ствари стагнирати, све док им не постане толико досадно да ће интересовања потпуно нестати. Да би дете напредовало, ма како паметно или талентовано било, потребни су му увек нови, интересантни задаци.

Приручник за планирање и писање индивидуалног образовног плана

http://narip.cep.edu.rs/biblioteka/literatura_na_srpskom_jeziku/prirucnik_za_planiranje_i_pisanje_iop-a.pdf

Autorke: Snježana Mrše i Milena Jerotijević

Izdavač: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja – DILS projekat

Приручник за учитеље за рад са ученицима са сметњама у развоју

<http://www.klett.rs/proizvod/udzbenici/osnovna-skola/razredna-nastava/prvi-razred/prirucnik-za-ucitelje-za-rad-sa-ucenic>

Ауторке: Гордана Николић, Душанка Гачић Брадић и Мирјана Тркуља,

Издавач: Klett 2016

11. ТЕХНИЧКА И БЕЗБЕДНОСНА УПУТСТВА

У току рада с децом у 1. разреду веома је важно водити рачуна о безбедности. Деца често желе да окусе или помиришу боју или да пробају воду у којој су прала четке. Ове нагоне не би требало одмах осудити сувише строго јер и одрасли људи воле своје визуелне сензације да употребне додиром или оралним уношењем. Да није тако, не би било ни оних сјајних реклама за храну у часописима и ресторанима.

Деци треба објаснити да се боје, глина, пластелин, фломастери и други материјали не једу и не пију и да могу бити отровни. Треба их стално посматрати и спречавати покушаје несвесног трљања очију, чачкања носа или уста, чему су прваци још увек склони.

Деца док сликању, по правилу, узимају превише или премало воде. Зато им треба објаснити:

- пре него што узму нову боју, четкицу морају испрати у посуди с водом;
- после испирања четкицу морају благо оцедити и посушити крпицом;
- ако нема довољно воде на четкици, додати је благо умочивши врх четкице у посуду с водом;
- неопходно је повремено заменити воду у посуди;
- неопходно је опрати прибор после коришћења јер ће у супротном постати неупотребљив.

Учитељима и наставницима је на располагању безброј разних материјала који се могу користити у настави. Овде не бисмо набрајали могућности али бисмо указали на меке оловке као средство које је у нижим разредима неправедно запостављено.

Меке оловке (оловке са ознаком „Б“) омиљено су средство професионалних уметника. Имају широку лепезу могућности извлачења линија и површина најразличитијих светлина и дебљина. Оне нису резервисане само за професионалце. Забавне су деци и представљају идеално средство за експериментисање. Било би добро да их деца усвоје на почетку школовања као део обавезног ликовног прибора. Њихове мане су то што се лако ломе и брзо троше, па их је потребно често резати, што их чини некорисним у нижим разредима. Али зато постоје графити у штапићима, ширине од 5 mm до 1 cm у облику оловке који потпуно одговарају деци. Они се не режу, а ако се поломе, оба дела су функционална. Чак су и јефтинији од класичне оловке. Препоручљиво је да ознака на њима буде 5, 6, 7 или 8 „Б“.

12. ТИПОВИ ЧАСА

1. Обрада
2. Утврђивање
3. Комбиновани

13. ОБЛИЦИ РАДА

1. Фронтални облик рада

То је облик наставног рада у коме наставник истовремено поучава све ученике. Он припрема ученике за наставу, обрађује нове наставне садржаје, увежбава ученике, понавља и систематизује градиво уз усмено проверавање и оцењивање. Фронтални облик рада не би требало да буде једини облик организације наставе јер има доста недостатака. Овај облик рада је економичан, али би га требало комбиновати с другим облицима. Боље је да наставник објашњава градиво, излаже и демонстрира, а истовремено разговара с ученицима и подсиче их на сарадњу. Иако ради са целим одељењем, наставник мора водити рачуна о индивидуалним разликама ученика. Слабије ученике наставник треба да подстиче а ради тако онемогућава појединцима пасиван однос у наставном процесу.

2. Групни рад

Ученици једног одељења поделе се на више група, од по два и више ученика, које на часу раде исте или различите задатке под руководством наставника. Бројност групе зависи од старости ученика, средстава за рад, броја ученика у одељењу и самог задатка. Наставник планира и припрема рад група;

даје задужења сваком члану групе понаособ. Ученици добијају могућност за сопствене активности и иницијативу кроз реализацију задатака групе. Групе раде самостално, а представник групе подноси резултате рада целом одељењу. Следи обједињавање резултата рада група под руководством наставника. Овакав облик активира ученике у наставном процесу и оспособљава их за самостално стицање знања, умења и навика, подстиче и развија међусобну сарадњу ученика.

3. Индивидуални рад

У индивидуалном облику рада сваки ученик ради самостално на одређеном задатку или сви ученици раде самостално на истом задатку. Сваки ученик ради својим стилем и темпом, те се код ученика развијају самосталност и креативност. Приликом задавања задатака наставник треба да води рачуна о индивидуалним разликама ученика.

4. Комбиновани рад

Под комбинованим радом подразумевамо коришћење више различитих облика рада током једног наставног часа.

14. МЕТОДЕ РАДА

Постоје различите класификације наставних метода. Наведене су оне које се најчешће користе. Наставник може користити и друге наставне методе које нису овде наведене.

- **Вербалне методе**

Монолошка – усмено излагање, предавање, описивање и објашњавање.

Дијалошка – слободан разговор (комуникација с ученицима), дискусија (полемика, расправа, супротстављање мишљења аргументима).

- **Решавање проблема** – хеуристички приступ

Наставник поступно води ученике кроз процес откривања приликом решавања проблема.

- **Рад на тексту и писани радови**

Коришћење уџбеника и шире литературе, илустрација, цртежа, дијаграма, графика, шема и самостални радови ученика (школски писмени задаци, контролне вежбе, тестови, реферати).

- **Демонстративне методе**

Приказивање карата, шема, скица, појава, стања, активности, филмова, пројекција и друго.

- **Практичан рад и радионица**

Лабораторијски, експериментални, различите врсте практичних вежби и радионица.

- **Игровне активности**

Стваралачке, уметничке, драмске, логичке и друге игре, као и задаци отвореног типа у језичком, логичко-математичком, телесно-кинетичком, визуелно-просторном, емоционално-социјалном и домену музичке културе

- **Истраживачки рад ученика**

Увођење ученика у поступак научног истраживања на сопственом истраживачком пројекту

- **Комбинована метода**

Овом методом се омогућава истовремено коришћење различитих метода.

15. ТАБЕЛЕ

ТАБЕЛА 1. Преглед задатака и слагалица

Назив теме/области	Назив лекције	Редни број задатка	Задаци на картицама/ назив наставних јединица	Репродукција
Односи у видном пољу	Од облака – облик	1.	Испред и иза	Перџуса Шри, Френк Стела
	Шта, где, како стоји	2.	Асоцијације	
	Кретање	3.	Кретање	
	Сенке	4.	Сенке	
Обликовање	Цртање	5.	Исти а различити	Глава човека, Пабло Пикасо
		6.	Проналазач линија	
		7.	Цртежи од конопца	
		8.	Доцртај	
	Сликање	9.	Сликање ваздухом	Без назива, Василиј Кандински
		10.	Слика која се сама слика	
		11.	Једнобојна слика	
		12.	Изгубљена половина	
	Вајање	13.	Две фигуре	Жар њишица, Ники де Сен Фал
		14.	Чича Глиша	
		15.	Сви заједно	
		16.	Од крша – скулптура	
Споразумевање	Говор без речи	17.	Пантомимичар	Кадар из немог филма Малишан, Чарли Чаплин
	Приче у сликама – илустрација	18.	Писмо	
	Приче у сликама – стрип	19.	Стрип	
	Приче у сликама – цртани филм	20.	Два одједном	
	Украшавање	21.	Украс за учионицу	Портрети, Алфонс Муха
		22.	Моја кутија	
		23.	Моје слово	
		24.	Правим одећу	

ТАБЕЛА 2. Преглед области и лекција у уџбенику

Редни број теме/ области	Назив теме / области	Редни број лекције	Назив лекције
1.	Ликовна култура и окружење		Стр 14, 28, 31, 35, 43
2.	Односи у видном пољу	1.	Од облака – облик
		2.	Шта, где, како стоји
		3.	Кретање
		4.	Сенке
3.	Обликовање	5.	Како да дођеш до идеје
		6.	Цртање
		7.	Сликање
		8.	Вајање
4.	Споразумевање	9.	Говор без речи
		10.	Приче у сликама – илустрација
		11.	Приче у сликама – стрип
		12.	Приче у сликама – цртани филм
		13.	Украшавање

План и програм предмета Ликовна култура за 1. разред издељен је на четири целине: Ликовна култура и окружење, Односи у видном пољу, Обликовање и Споразумевање. За сваку од ових целина постоје кључни појмови (подебљани у плану и програму), као и потпојмови.

Сам уџбеник има три целине: Односи у видном пољу, Обликовање и Споразумевање. Целина Ликовна култура и окружење у уџбенику је обрађена тако што се појмови предвиђени за њу појављују периодично у различитим лекцијама, повезани с темом тих лекција, а у складу с препоруком да се ти појмови обрађују током целе године. Они се у уџбенику налазе у лекцијама на странама 14, 28, 31, 35, 43.

ДНЕВНЕ ПРИПРЕМЕ

ЦЕЛИНЕ И ЛЕКЦИЈЕ У ДНЕВНИМ ПРИПРЕМАМА

У дневним припремама целине су подељене на 7 целина јер је целина „Обликовање” издељена на: „Цртање”, „Сликање” и „Вајање”, а целина „Споразумевање” на „Говор без речи” и „Украшавање.”

ТАБЕЛА 3. Преглед области, целина и предвиђеног броја часова у дневним припремама

Назив области		Целине обрађене у припремама		Укупан број часова сваке целине
1.	Ликовна култура и окружење	1.	Ликовна култура и окружење	6
2.	Односи у видном пољу	2.	Односи у видном пољу	5
3.	Обликовање	3.	Цртање	5
		4.	Сликање	5
		5.	Вајање	5
4.	Споразумевање	6.	Говор без речи	5
		7.	Украшавање	5
Укупно				36

Свака целина је обрађена на пет часова. Првих пет часова из области иду редом један за другим, а након свих обрађених области иде по један час утврђивања сваке области. Изузетак је један час из области „Украшавање“ у децембру, који је ту убачен због претпоставке да ће се у то време декорисати учионица за новогодишње и божићне празнике.

Из области Ликовна култура и окружење има шест часова и распоређени су током целе године.

ТАБЕЛА 4. Преглед области, редни број припадајућих лекција у уџбенику, назив наставних јединица у дневним припремама, редни број наставних јединица, кључни појмови за наставне јединице и лекције у којима се обрађују појмови из области „Ликовна култура и окружење“

Назив области	Број лекције у уџбенику	Назив лекције	Редни број часа	Назив наставне јединице	Кључни појмови	Појмови из области Ликовна култура и окружење
Ликовна култура и окружење		Појмови из ове целине налазе се у различитим лекцијама на странама	5. 10. 15. 21. 26. 30.	Простор Парк Галерија и музеј Шта раде дизајнери Весела архитектура Фотограф	Простор, уметничка занимања и производи, установе културе, Значај чувања споменика или значајних објеката у најближем окружењу	Различите информације као мотивација за стваралачки рад.
	2.	Од облака – облик	1.	Испред и иза	Облици	
	3.	Шта, где, како стоји	2.	Асоцијације	Положај облика у простору и равни	
	4.	Кретање	3. 31.	Кретање Где шта како	Кретање	
	5.	Сенке	4.	Сенке	Светлост и сенка	

Обликовање	1.	Како да дођеш до идеје			Различите информације као мотивација за стваралачки рад	
	6.	Цртање	6. 7. 8. 9. 32.	Исти а различити Проналазач линија Цртежи од конопца Доцртај Цртање	Материјал и прибор, обликовање цртежа, обликовање слике, обликовање скулптуре, преобликовање	Уметничка занимања и производи. Установе културе
	7.	Сликање	11. 12. 13. 14. 33.	Сликање ваздухом Слика која се сама слика Једнобојна слика Изгубљена половина Сликање		Уметничка занимања и производи
	8.	Вајање	16. 18. 19. 20. 34.	Две фигуре Чича Глиша Сви заједно Од крша – скулптура Вајање		Уметничка занимања и производи
Споразумевање	9.	Говор без речи	22. 35.	Пантомимичар Говор без речи	Невербално изражавање, пантомима, игре, перформанс, знак, гестовни и звучни знак	
	10.	Приче у сликама – илустрација	23.	Писмо	Читање визуелних информација, илустрација	
	11.	Приче у сликама – стрип	24.	Стрип	Читање визуелних информација, стрип	
	12.	Приче у сликама – цртани филм	25.	Два одједном	Читање визуелних информација, цртани и анимирани филм	
	13.	Украшавање	17. 27. 28. 29. 36.	Украс за учионицу Моја кутија Моје слово Правим одећу Украшавање	лепо писање, украсна слова, традиција и украшавање	

16. ПЛАН И ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ЗА ЛИКОВНУ КУЛТУРУ ЗА 1. РАЗРЕД

ПРОПИСАН ОД СТРАНЕ МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

Назив предмета **ЛИКОВНА КУЛТУРА**

Циљ **Циљ** учења предмета *ликовна култура* је да се ученик, развијајући стваралачко мишљење и естетичке критеријуме кроз практични рад, оспособљава за комуникацију и да изграђује позитиван однос према култури и уметничком наслеђу свог и других народа.

Разред **први**

Годишњи фонд часова **36 часова**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	ОБЛАСТ / ТЕМА	САДРЖАЈИ
- опише, својим речима, визуелне карактеристике по којима препознаје облике и простор; - поређи своје утиске и утиске других о уметничким делима, изгледу објеката/предмета и облицима из природе и окружења; - одреди, самостално и у сарадњи са другима, положај облика у простору и у равни; - црта на различитим подлогама и форматима папира; - користи материјал и прибор у складу са инструкцијама; - обликује једноставне фигуре од меког материјала; - одабере, самостално, начин спајања најмање два материјала; - преведе једноставне појмове и информације у ликовни рад;	ЛИКОВНА КУЛТУРА И ОКРУЖЕЊЕ	Простор. Отворени и затворени простор, природа и простор који је човек обликовао. Карактеристичне визуелне одлике по којима се препознаје врста простора. Значај чувања споменика или значајних објеката у најближем окружењу. Значај уређења простора у коме ученик борави. Уметничка занимања и производи. Слика – сликар, вајар – скулптура, фотограф – фотографија... Изглед употребних предмета које су дизајнирали уметници. Установе културе (биоскоп, музеј, галерија, позориште, библиотека...). Правила понашања и облачења у различитим установама културе, договорена правила понашања.
	ОДНОСИ У ВИДНОМ ПОЉУ	Облици. Облици из природе, облици које је створио човек, правилни и неправилни облици. Својства облика (цело, део, велико, мало, високо, ниско, краће, дуже, уско, широко, светло, тамно, обојено, безбојно, једнобојно, шарено, меко, тврдо, глатко, храпаво, обло, рогљасто). Положај облика у простору и у равни (горе, доле, између, испод, у, на, испред, иза, усправно, положено, косо, лево, десно).

		Кретање. Покретни и непокретни облици. Кретање бића и машина. Смер кретања облика (налево, надесно, нагоре и надоле). Безбедност у саобраћају – илузија величине покретних и непокретних објеката у односу на удаљеност од посматрача. Светлост и сенка. Природни и вештачки извори осветљења. Промена осветљености у току дана. Изглед облика и сенке у зависности од осветљења.
• изрази, материјалом и техником по избору, своје замисли, доживљаје, утиске, сећања и опажања; • преобликује, сам или у сарадњи са другима, употребне предмете мењајући им намену; • изрази познате појмове мимиком и покретом тела, без звука; • повеже одабрану установу културе са њеном наменом; • поштује договоре и правила понашања и облачења приликом посете установама културе.	ОБЛИКОВАЊЕ	Материјал и прибор. Поступци правилног и безбедног руковања и одржавања материјала, прибора и радне површине, значај одржавања хигијене и безбедног руковања прибором. Обликовање скулптуре. Обликовање меких материјала поступком додавања. Спајање ра-зноврсних материјала. Обликовање цртежа. Врсте линија (отворена, затворена, права, крива, светла, тамна, ши-рока, уска, дугачка, кратка, непрекинута, испрекидана, груба, нежна, спирална, таласаста, степенаста...). Изражајна својства линија у односу на материјал и прибор. Обликовање слике. Боја природних облика и боја облика које је створио човек. Изражајна својства боје у односу на материјал и прибор. Преобликовање. Предмети и материјал погодни за преобликовање (оштећени предмети, амбалажа, остаци тканина...). Различите информације као мотивација за стваралачки рад. Природа и непосредно окружење; машта и стварни догађаји; приче, песме и текстови из књига и часописа за децу и уџбеника, уметничка дела...

	СПОРАЗУМЕВАЊЕ Читање визуелних информација. Илустрација у дечјим књигама и уџбеницима. Стрип. Цртани и анимирани филм – традиционално урађени (слободоручно обликовани или нацртани ликови) и савремени (урађени у апликативном програму). Прича у цртаном и анимираном филму. Изглед места и ликова. Знак. Графички знак (ноте, слова и цифре), гестовни и звучни знак. Лепо писање. Украсна слова. Традиција. Празници и украшавање. Невербално изражавање. Пантомима, игре, перформанс.
--	--

Кључни појмови: простор, облик и линија.

17. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

(ПРОПИСАНО ОД СТРАНЕ МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА)

ОПШТИ ДЕО

Програм предмета *ликовна култура* усмерен је на изградњу компетенција које су ученицима неопходне за живот у савременом свету. Програмска концепција није измењена, већ додатно подржава креативност наставника. Новине су исходи за крај разреда. Достицањем исхода ученик постепено развија компетенције. Улога наставника је да креира свој програм, при чему треба да буде фокусиран на исходе, односно да осмисли активности и одабере методе, технике и поступке који ће на најефикаснији начин омогућити достизање исхода.

Од бројних исхода које ученици достижу до краја године одабрани су они које сви ученици могу да достигну. Природа предмета је таква да ће се поједини исходи понављати и у другим разредима (исто или слично формулисани). Такве исходе наставник тумачи у односу на узраст ученика и препоручене, односно одабране садржаје. Предвиђено је да се већина исхода достиже постепено и континуирано током целе школске године, кроз разноврсне задатке и активности. Изузетак су они исходи који се достижу кроз периодичне активности, као што је одлазак у установу културе.

У трећој колони табеле налазе се препоручени садржаји, нема предлога задатака и активности. Поједини садржаји могу да се дефинишу само глаголом, али се формулација не односи на активност ученика, већ на програмски садржај (најчешће упућује на процесе или поступке које је потребно објаснити). У програму предмета *ликовна култура* садржаје чине кључни појмови и подпојмови, мотивациони садржаји и васпитни садржаји. Кључни појмови су неизоставни садржаји, а остале садржаје одређује наставник, бирајући оне који су најпогоднији за достизање исхода.

ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Структура програма је оквирна, тематске целине постоје искључиво ради прегледности (наставник планира структуру). Није пожељно да структура уџбеника буде основ за планирање наставе. Највећа вредност уџбеника је у визуелним садржајима и у објашњењу кључних појмова. Ученици могу и даље користити постојеће уџбенике, али није пожељно да наставник копира структуру уџбеника. Наставне јединице се планирају оквирно, а било би добро да назив упућује на тренутак када се кључни појам први пут уводи. По завршетку наставне јединице не завршава се учење појма. На пример, ако је назив прве наставне јединице *Просјор*, то не значи да ученици треба да уче о простору само током трајања те наставне јединице.

Приликом планирања часова, односно активности, треба имати у виду следеће напомене. Једна добро осмишљена активност обухвата више од једног исхода. На основу једног исхода може се осмислити више задатака/активности. Овако дефинисани исходи подржавају различите начине планирања. Важно је само избећи релацију један задатак/активност – један исход, јер се не ради о исходима који се достижу по завршетку једног задатка/активности.

Када се планира интегрисана настава, важно је водити рачуна о циљу и специфичностима предмета како ученици не би били ускраћени, јер сваки наставни предмет има специфичну методiku и само примена свих методика омогућава целокупни развој ученика. У настави *ликовне културе* знања, умења и ставови изграђују се на јединствен начин у интеракцији програмских елемената (креативност – медијуми – садржаји) и активности наставника и ученика, па се од наставника очекује да адекватно подржи развој опажања, стваралачког мишљења и индивидуални потенцијал сваког ученика. У упутству је указано на тачке у интегрисаној настави где се методе битно разликују по предметима.

Програм је пројектован на мањи број часова него што је предвиђено планом наставе и учења како би и наставник и ученици имали времена да реализују сопствене креативне идеје. Када је реч о ученицима националних мањина који похађају наставу на матерњем језику, овај „вишак“ часова је предвиђен за упознавање културе и уметничког наслеђа националне мањине, а у складу са програмом предмета *свећ око нас*.

ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ПРОГРАМА

Ликовна култура и окружење

У овој целини су груписани васпитни садржаји који се реализују током целе године. Један од циљева је да ученици постепено уочавају везу уметности и уметника са свакодневним животом. Наставник ће током године, сваки пут када се укаже прилика, упућивати ученике на предмете које користе или виђају у свом окружењу (аутомобили, мобилни телефони, школски прибор, прибор за јело...), а чији изглед (дизајн) су осмислили уметници. Исто се очекује и у наредним разредима, тако да ове садржаје одређује наставник, водећи рачуна.

да не оптерети ученике информацијама. Оно што је примарно је да ученици пореде свој и утисак других, да постепено уче да образлажу (својим речима) оно што им се свиђа или не свиђа, да разумеју и поштују чињеницу да свако може имати другачији естетски доживљај (који се, с временом, мења). Када је реч о уметничким занимањима и продуктима, довољно је ученицима понудити неколико једноставних појмова које треба да повежу (на пример, сликар – слика). Уколико постоје могућности, наставник током године води ученике у најмање две установе културе (на пример, у биоскоп и у позориште) и упућује их на правила понашања и облачења, на разлике у правилима понашања и на опажање уређења простора и карактеристичне атмосфере унутар установе. Важно је да се ови садржаји уче ненаметљиво и постепено, тако да развијају радозналост, осећај за естетичке вредности и интересовање за уметност и културу.

Када је реч о истраживању визуелних карактеристика најближег окружења и природе, часови *ликовне културе* могу да се интегришу са часовима предмета *свећ око нас*, од којих се разликују по томе што нису стриктно везани за завичайни принцип. Ученици имају слободу да у ликовном раду изразе оно што им је значајно, а што може бити везано и за неки удаљени простор. На пример, свој доживљај током боравка на селу, на мору, на планини... Ученици се међусобно упознају када говоре о свом ликовном раду (зашто су одабрали баш ту тему/мотив, шта им је било значајно да прикажу...), а то може бити прилика да у радовима вршњака уоче визуелне одлике простора који им је непознат. Када се ликовно изражавање повезује са вербалним наставник се ослања на упутство за реализацију програма предмета *српски језик*, односно *мајерњи језик*.

Односи у видном пољу

Облик је ликовни елемент који гради композицију, а ради се о појму из теорије обликовања који се у првом разреду учи искуствено. Све активности које се односе на истраживање својства облика (величина, боја, текстура...) и положај облика у простору могу да се реализују на интегрисаним часовима предмета *ликовна култура*, *мајемајика* и *свећ око нас*. Часови *ликовне културе* треба да се раздвоје од часова *мајемајике* у тренутку када ученици почну да користе лењир.

Појам *кретање* (киша, облаци, таласи, птице, инсекти, аутомобил, лифт, људи, кућни љубимци...) предложен је као подстицај за активности које ученицима омогућавају да самостално граде мрежу појмова. Наставник уобичајено подстиче ученике на размишљање техником асоцијација. Појмови које ученици самостално повезују са појмом кретања могу да се запишу на табли. На тај начин се долази до већег броја тема/мотива за ликовни рад, а сваки ученик бира тему/мотив који га највише мотивише да ствара. Кретање се може повезати са звуком, па је пожељно осмислити и часове који су интегрисани са часовима *музичке културе* и *физичкој и здравственој васпитања*. Једна од могућности је игра у школском дворишту у којој ученици заузимају различите положаје и опцртавају бачене сенке. Ова игра повезује појмове кретање и сенка и може послужити као увод за разговор о извору светлости, о промени изгледа облика и бачене сенке облика у току дана. Треба имати у виду да акценат није на развијању научног мишљења, већ стваралачког.

Ради безбедности у саобраћају пожељно је ученицима указати на чињеницу да удаљени објекти делују мањи него што јесу. Ако се аутомобил креће ка нама, што је ближи делује све већи. Наставник ове информације илуструје сликом из уџбеника, часописа, као и по-сматрањем објеката у окружењу. Ако је потребно, ученици могу и да покушају да прикажу ближе и даље објекте и бића у ликовном раду.

Обликовање

Наставник бира ликовне технике које ће се учити у првом разреду. Важно је да буду разноврсне, да ученици могу да их користе самостално или уз минималну помоћ и да су изводљиве у школи. Наставник објашњава технике у форми кратког упутства пре и у току рада. Пошто добију основне (неопходне)

информације, ученици самостално истражују изражајне могућности ликовних техника док изражавају своје замисли.

Када је реч о прибору и материјалу, примарне су информације које се односе на безбедност и здравље, па тек онда информације о изражајним својствима (које се већим делом уче искуствено). Пример. 1. Здравље и безбедност. Цртеж урађен фломастером бледи на светлости (може се десити да с временом од њега остане само неколико бледих мрља). Перманентни фломастери не бледе, али могу бити отровни (родитељи треба да прочитају ознаке пре куповине). 2. Изражајна својства. Квалитетни фломастери имају интензивну боју, а у паковању има више тонова. Погодни су за цртање стрипова, али не и за сликање (јер се боје не могу мешати, не могу се добити многи то- нови који постоје у природи и у окружењу...).

Када обликују разне врсте глина, ученици спонтано комбинују поступке *додавање* и *одузимање*, што је далеко лакше него обликовање само једним поступком. Обликовање само додавањем је предложено како би се подстакло развој ученика, нарочито развијање пажње. Наставник може прво да зада ученицима да заједно обликују једну скулптуру од глине (резултат није важан). Поступак *сјајање* се примењује код обликовања разноврсним материјалом. Од ученика се очекује да размишљају, истражују, да се договарају и размењују идеје и искуства како би смислили како да ефикасно споје два или више материјала када обликују ликовни рад. Наставник води ове активности и, уколико је потребно, може да наведе начине спајања (лепком, везивањем, спајалицама, дечјом хефталицом, чачкалицама...), али ученик треба да одабере начин.

Веома је важно да ученици развијају осећај за линију (да не би продуковали круте, схематске цртеже). Постоје бројни начини да се развија осећај за линију, већином су у форми игре и наставник може пронаћи на интернету описе часова и задатака (у овом упутству је могуће дати само кратку препоруку). Наставник треба да тражи од ученика да цртају комбинујући прибор (на пример, оловку и бојицу). Не очекује се да ће ученици по завршетку разреда бити оспособљени да свесно користе изражајна својства материјала. Сви ученици су достигли исход ако су у току године цртали разноврсним материјалом/ прибором.

У првом разреду ученици углавном спонтано цртају и боје. Наставник ће, на основу процене могућности одељења и појединачних ученика, одлучити када и како ће ученике постепено уводити у сликање. Један од поступака је да се ученицима зада да „цртају и боје“ само помоћу четке и боје (не користе оловку). У првом разреду то може да буде задатак који раде само једном (или ниједном). Поступак који подстиче размишљање и развија осећај за боје подразумева захтеве који су нешто изнад могућности ученика (а који нису нереални ако се уведу на време и постепено). На пример, задатак у коме се од ученика тражи да користе само три или само две омиљене боје.

Када је реч о рециклажи, потребно је осмислити активности које су припрема за оно што ће се учити у старијим разредима, што не значи да ученици не треба да добију једноставне информације. Важно је да знају да могу да преобликују материјал и предмете које желе да баце. На пример, амбалажу, поломљене или покварене играчке, остатке тканина... На тај начин се штеди, па се и неке књиге и свеске праве од старог (рециклираног) папира. То је довољно информација за овај разред.

Активности као што су цртање, вајање и сликање нису везане само за вежбање ликовних техника, већ много већи значај имају комуникација и креативност. Ученици кроз ликовни рад саопштавају своје идеје, расположења, размишљања, замишљања, емоције... Наставник планира мотивациони разговор који подстиче изражавање. Новина у програму су информације које до сада нису плански коришћене као мотивациони садржај, а препоручене су да би се ефикасније омогућило стицање општих компетенција. Такав садржај су уметничка дела, укључујући и она која ученици овог узраста не разумеју (на пример, дела Умберта Боњонија, Пабла Пикаса, Пола Сезана, Стојана Ћелића, Марка Шагала, Василија Кандинског...). Када се уметничка дела користе као мотивациони садржај, важно је одабрати одговарајућу методу/технику да би се подстакло развој креативности, а избегло имитирање. На пример, наставник не показује ученицима репродукцију уметничког дела, већ само један њен део (остало је прекривено), а на основу видљивог дела се не може наслутити како изгледа целина. Од ученика се тражи да „доврше“ дело, свако како жели. По завршетку рада ученици пореде своја решења, као и своје радове са оригиналним делом (наставник показује целу композицију). Важно је пронаћи дело које ученици не могу да виде у уџбенику. Поступак прати и одговарајући разговор, ученици треба да схвате да циљ задатка није да погађају тачан одговор, већ да креирају оригиналан рад. Ово је само једна од бројних могућности, од наставника се очекује да осмисли и друге. И за ученике националних мањина, који треба да упознају сопствено уметничко наслеђе, веома је важно да не буду оптерећени

сувопарним излагањем и захтевом да меморишу податке или анализирају дело. У првом циклусу се сва уметничка дела и споменици културе користе као мотивација за стваралачки рад, а ученици ће лакше упамтити уметнике и њихова дела, ако се са тим делима повежу кроз неку занимљиву активност или задатак.

Споразумевање

У овој целини су предложени садржаји који се односе на читање (разумевање) информација, у првом реду визуелних, односно слике у најширем значењу (рекламе, илустрације у уџбеницима и дечјим часописима, изрази лица...) и различите начине споразумевања. Наставник бира активности и садржаје, водећи рачуна о томе да ће се ученици континуирано оспособљавати за читање визуелних информација, од првог разреда до краја основне школе. У првом разреду ученици треба да стекну свест о томе да се разне (и важне) поруке не преносе само говором и реченицом, већ и звуком (на пример, школско звоно), бојом (семафор), сложеним сликама, музиком, мимиком, гестом... Сложене приче у сликама (стрип, цртани филм) тумаче се на интегрисаним часовима предмета *ликовна култура* и *српски језик*, односно матерњи језик. Када је реч о графичким знацима (слово, цифра, нота) корисно је задати ученицима да украшавају одабрани знак. На тај начин се уводе у калиграфију и појмове које ће ближе упознати у старијим разредима. Активности везане за традицију и украшавање смишља наставник, у зависности од празника/свечаности. Игра Ледена краљица, као и пантомима су погодан увод у перформанс, који ће се радити и у наредним разредима. Није пожељно да се невербално споразумевање замени другим активностима (на пример, обликовањем сценографије за школску приредбу или за луткарско позориште), зато што су ове активности важне за развој, а помажу да се повучени ученици активирају. Невербално изражавање може да се учи на интегрисаним часовима предмета *ликовна култура* и *физичко и здравствено васпитање* (једна од бројних активности је обликовање слова и бројева телом).